

Borsos Mátyás

APAFI MIHÁLY URALKODÁSÁNAK ELSŐ ÉVEI A TÖRTÉNÉS MÉRLEGÉN

1673-ban Kolozsváron magyarul is megjelent Markus Friedrich Wendelin, egy német református teológus 1634-ben írt munkája. A könyv a maga nemében igazi ritkaság, különlegességét azonban nem a szerzője, nem is a tartalma, de még csak nem is az utólete adja. Sokkal érdekesebb számunkra a fordító személye. Ő ugyanis nem más, mint az akkor már uralkodásának tizenkettedik évében járó erdélyi fejedelem, Apafi Mihály. A művet pedig még izgalmasabbá teszi az uralkodó által írt előljáró beszéd. A prédikátor könyvének mintájára felépített szöveg elején a boldogságról értekezik. Kiábrándultan veti el a bölcsességet, a dicsőséget, a gazdagságot és sok minden más mellett a hatalmat is. Mondanivalóját ugyan a Bibliából meríti, szavai mögött mégis érezhető személyes csalódottsága, lelki vívódása. Életútjának ismeretében ezen nem is csodálkozhatunk.

Apafi Mihály 1632-ben született. II. Rákóczi György 1657-es lengyelországi hadjáratában ő is tatár fogságba került, ahonnan csak közel hároméves raboskodás után szabadult. Erdélyben eközben óriási változások zajlottak le. Mivel a Porta nem tudta Rákóczit megfosztani hatalmától, kétszer indított hadjáratot a Fejedelemség ellen. 1658-ban Jenőt és Karánsebes vidékét, 1660-ban pedig Váradot kebelezte be. Ugyanebben az évben Szászfenesnél Rákóczi György halálos sebet kapott, ám hívei gyorsan fejedelmükké választották korábbi generálisát, Kemény Jánost, aki a következő évben elfogta és megölette a törökök által még korábban fejedelemmé tett Barcsay Ákost. A válasz azonban most sem maradt el. Kösze Ali pasa vezetésével ismét oszmán hadak nyomultak be az országba. Kemény Jánost ugyan elkergették, azonban a törököknek szükségük volt valakire Barcsay helyére. Ali pasa figyelme ekkor terelődött Apafi Mihályra. Az erdélyi nemest ebesfalvi kastélyából, első gyermeke születése közben vitette Marosvásárhelyre, ahol 1661. szeptember 14-én a rendek megjelent tagjai fejedelemmé választották. Uralma azonban eléggé ingatag volt. Rajta kívül volt egy másik fejedelem is, aki ráadásul maga mögött tudhatta az ország elitjének a nagy részét. Apafit ezzel szemben csupán néhány köznemes támogatta.

1662 januárjában azonban újabb fordulatot vettek az események. Kemény János holtan maradt a nagyszőlősi csataterén, és bár hívei fiát, Kemény Simont fővezérükké választották, helyzetük reménytelenségét nemsokára kénytelenek voltak belátni, és két éven belül valamennyien behódoltak az új fejedelemnek. Apafi Mihály tehát megkezdhette uralkodását.

Megcsonkított országa azonban romokban hevert, ráadásul az oszmánok által büntetésből felemelt adó kifizetése évről évre óriási problémát okozott, miközben családok tömegei igyekeztek tatár rabságban lévő tagjaik váltságdíját összegyűjteni. Tovább bonyolította a dolgot, hogy 1661 óta Erdély északnyugati részének főbb váraiban császári katonaság állomásozott. A Várad körül ekkoriban kiépülő új török vilajet pedig agresszívan terjeszkedett kelet felé, katonái egészen Désig hódoltattak.

1663-ban az események újabb fordulatot vettek. Köprülüzáde Fázil Ahmed nagyvezír megtámadta a Habsburg Birodalmat. Erdély ennek a háborúnak egy különleges résztvevője lett. Területén ugyan nem zajlottak komolyabb harci cselekmények, és csapatai sem vettek részt nagyobb hadműveletekben, a háborút lezáró vasvári békének mégis közel fele érintette. Apafi Mihály ugyan el tudta érni, hogy seregei otthon maradhassanak, személyesen mégis meg kellett jelennie a nagyvezír előtt Érsekújvár falai alatt. Köprülüzáde Fázil Ahmed ugyanis be akarta hódoltatni a Magyar Királyságot. Az erdélyi fejedelemnek ebben kellett részt vennie. Közben minden erejével igyekezett megoldani országa legégetőbb problémáit. Megpróbálta elérni, hogy az oszmán–erdélyi határvonal kérdését békés úton rendezzék, illetve, a Portának fizetendő éves adót szállítsák le a régi összegre. Miután egyértelművé vált, hogy ez az út járhatatlan, felvette a diplomáciai kapcsolatot Béccsel, természetesen titokban. Azt szeretne volna elérni, hogy a háború céljai közé, majd a békeokmányba a Habsburgok révén kerüljenek bele az említett ügyek is, de ebbéli reményeiben is csalatkoznia kellett. Az 1664. augusztus 10-én titokban megkötött, szeptemberben nyilvánosságra hozott vasvári béke ugyanis sem a határról, sem az adóról nem rendelkezett. Erdély végleg elvesztette területének közel egynegyedét, egyik legnagyobb városát, Váradot, legfontosabb kereskedelmi útvonalát, valamint gabonatermő vidékeinek többségét.

Közben azonban több eredményt is elért. A nagyvezír a hódoltatásban való részvétel miatt a még 1658-ban a fejedelemségre kiszabott 500 000 tallér hadisarcból a hátra lévő részt, azaz nagyjából a felét elengedte. A fejedelemnek továbbá seregeivel sem 1663-ban, sem 1664-ben nem kellett részt vennie a háborúban. 1664 elején a székelyhídi és a kolozsvári német őrségek átállásával két fontos vár jutott a birtokába. Elkezdődhetett egy új végvári vonal megszervezése. Kolozsvár birtokbavételével egyidejűleg erdélyi katonák visszafordulásra kényszerítettek egy hódoltató török csapatot, de még fegyveres összecsapás nélkül. Július végén viszont a város őrsége már tényleges harc során szabadította ki a fogságba vetett kajántói lakosokat. Ezzel a korábbiaknál sokkal kedvezőbb helyzet alakult ki, ám az ügyet véglegesen nem tudta

megoldani. Gyakorlatilag Apafi Mihály uralkodásának a későbbiekben is az egyik központi kérdése maradt a határvédelem.

Erdély korábbi állapotát nem tudta visszaállítani. Országáa a korábbiaknál kisebb, gyengébb és kiszolgáltatottabb lett. Ennek hátterében elsősorban nem Apafi Mihály személyes kvalitásai, hanem az Oszmán Birodalom külpolitikájának megváltozása, illetve ezáltal a vazallusaihoz fűződő viszonyának átalakulása áll. Korábban a birodalom, leszámítva egy Lengyelország elleni hadjárat rövid epizódját, rendkívül hosszú háborúkat vívott Perzsia, illetve 1645-től Velence ellen. Távoli hadszíntereken kötötte le magát, ez pedig lehetővé tette vazallusai számára, hogy valamivel szabadabb külpolitikát alakítsanak ki. A 17. század első felében a Krími Kánság önálló diplomáciát folytatott, fegyveres segítséget adott hol a lengyeleknek, hol az oroszoknak, hol a lázadó kozákoknak, valamint adóztatta Lengyelország és Oroszország mellett Moldvát és Havasalföldet is. Utóbbiakra az Erdélyi Fejedelemség is igyekezett kiterjeszteni a befolyását, ezért a két állam viszonylag gyorsan egymás vetélytársává vált a térségben. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György az oszmánok mellett a Habsburgok szorongatott helyzetét is kihasználhatták, akiket szintén egy elhúzódó konfliktus, nevezetesen a harminc éves háború kötött le. Ezért tudtak hadjáratokat vezetni a Magyar Királyság területére, és így lett Erdély az európai nagypolitika elismert tagja. A század közepén azonban minden megváltozott. IV. Mehmed szultán és a Köprülü nagyvezírek újra feltámasztották a dzsihad és a hódító szultánok szellemét. Újra nyugati, később északi irányú terjeszkedésbe kezdtek. Emellett a vazallusaikat is szorosabb függésbe kívánták vonni. Már az Erdély elleni durva fellépés is ezt sugallta, az 1663-as hadjárat pedig ennek lett a fontos állomása. A nagyvezír ugyanis többször megalázó helyzetbe hozta a két román vajdát és az apja helyett megjelent kánfit. A háború után az árulással gyanúsított, illetve a nagyvezír előtt meg nem jelenő havasalföldi vajdát, valamint a hadjáraton részt nem vevő krími kánt is letette tisztségükből. A Krími Kánság történetében nagyjából ekkortól mutatható ki egyértelműen a markánsabb alávetettség korszaka. Ebben a kontextusban az erdélyi fejedelem által elért részsikerek sem lebecsülendők.

A kortársak nem látták, vagy nem voltak hajlandók megérteni ezeket a változásokat. A fejedelemmel szemben irreális elvárásokat támasztottak, miközben a rendek Apafi Mihály uralkodásának kezdete óta törekedtek a fejedelmi hatalom visszaszorítására. Nagyobb részesedést kértek maguknak a hatalomból, miközben számonkérték a fejedelmen, hogy nem kormányoz elég erős kézzel. A külpolitikai kudarcok okát a fejedelem alkalmatlanságában látták, miközben egyre többször hasonlították össze személyét a korábbi uralkodókkal,

elsősorban Bethlen Gáborral. Apafi Mihály a későbbiekben, amennyire lehetett, újjáépítette országát. A művelt fejedelem a tudományos életet kiemelten támogatta. Korlátozott mozgásterű országában másra nem is nagyon maradt lehetősége, ebben pedig kétségtelen sikereket ért el. Hosszú, majdnem három évtizedes uralma során ennek ellenére mindvégig azt érezhette, hogy nem tud megfelelni alattvalói elvárásainak. Közben egy fia kivételével összes gyermekét, majd szeretett feleségét is eltemette. Uralkodása alatt az ország elitje örökös pártharcokba merült, melyek többször tragédiákba torkolltak. Ezekben a fejedelem is felelős volt, s mindez maradandó nyomokat hagyott a lelkiismeretén. Uralkodása végére valóban búskomor, zárkózott lett, miközben az alkohol rabjává vált. Legismertebb jellemzései mind ebből a kései korszakból származnak, az utókor pedig hajlamos volt ezt a kései képet rávetíteni teljes életére. Uralkodásának elején azonban egyáltalán nem ilyen volt. Kényszerű hatalomra jutása után igen aktívan lépett fel országa védelmében. Sikeresen akadályozta I. Lipót terjeszkedését, miközben a Portától is sikerült bizonyos engedményeket kicsikarnia. Az idő kerekét azonban nem lehetett visszafordítani, a régi dicsőséget nem lehet visszaállítani. Új idők jöttek, új kihívásokkal.